

ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ У ТВОРЧОСТІ ТА НАВЧАЛЬНИХ КУРСАХ ПРОФЕСОРА КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ОЛЕКСІЯ ІВАНОВИЧА СТАВРОВСЬКОГО (1811–1882 РР.)

Уперше комплексно розглядається вивчення О.І. Ставровським у Київському університеті різноманітних проблем зарубіжного середньовіччя.

Ключові слова: О. І. Ставровський, медієвіст, середні віки, Київський університет.

Впервые комплексно рассматривается изучение А.И. Ставровским в Киевском университете различных проблем зарубежного средневековья.

Ключевые слова: А. И. Ставровский, медиевист, средние века, Киевский университет.

The article for the first time dwells on the study of various problems of foreign Middle Ages by A.I. Stavrovskiy at Kiev University.

Key words: A. I. Stavrovskiy, medievalist, Middle Ages, Kiev University.

Одним з найбільших центрів медієвістики Російської імперії традиційно був Київський університет (Університет Св. Володимира). Проте головні досягнення його фахівців у галузі західноєвропейської середньовічної історії пов'язані з творчістю медієвістів останньої третини XIX і початку XX ст. (В. О. Більбасовим, Ф. Я. Фортинським, І. В. Лучицьким. Утім Київський університет відкрився ще в 1834 р. і протягом перших трьох десятиліть у ньому читали лекції і створювали праці, присвячені середньовіччю. У ці десятиліття професором кафедри загальної історії був Олексій Іванович Ставровський. При всій крайній суперечливості його особистості та науково-педагогічної діяльності ім'я О. І. Ставровського невіддільне від зародження медієвістики в Київському університеті.

Творчості О. І. Ставровського як історика-медієвіста не присвячено жодної окремої публікації. Багато в чому це пов'язано з науковою інерцією, яка сформувалася під впливом критичних зауважень про рівень його загальної науково-педагогічної підготовки в мемуарах М. І. Костомарова [11, с. 65], В. Г. Авсеєнка [1, с. 720-722], О. В. Романовича-Славатинського [25, №5, с. 196]. Ці критичні зауваження вплинули на дуже короткі, по суті, зневажливі згадування про О. І. Ставровського В. П. Бузескула в його узагальнюючому виданні «Загальна історія та її представники в Росії в XIX і початку XX ст.» [3, с. 188], у монографії Р. Г. Еймонтової «Російські університети на межі двох епох» [33, с. 66], нарешті, у відомих «Нарисах історії історичної науки в СРСР» [20, т. 2, с. 425-426]. При цьому в жодному з них, як і в деяких публікаціях з історії Київського університету [10, с. 295; 31, с. 128-129, 168], не наведено оцінки творчості О. І. Ставровського як медієвіста. Цей аспект

діяльності київського вченого частково розглядався в біографічній замітці Ф. Я. Фортинського [2, с. 619-622] і, контекстно, в нашій монографії [12, с. 180, 184-185]. Цілком очевидна відсутність комплексного вирішення цієї проблеми. Таким чином, мета статті — проаналізувати наукову спадщину і викладацьку діяльність О. І. Ставровського як історика-медієвіста. Цей аналіз дозволить з'ясувати особливості розвитку раннього етапу медієвістики в Київському університеті й у цілому в українських землях Російської імперії.

Олексій Іванович Ставровський народився в 1811 р. у Новгородській губернії в родині священика. Закінчив Новгородську духовну семінарію і Головний педагогічний інститут (1836) [2, с. 619; 28, л. 116]. Цей інститут у 1830-1850-і рр. дав найбільшу кількість іногородніх кадрів для вищих навчальних закладів українських земель [12, с. 58]. Його випускниками були такі відомі вчені: О. П. Зернін, брати П. О. і М. О. Лавровські, М. Д. Іванишев тощо. Після закінчення Головного педагогічного інституту О. І. Ставровський одержав призначення у відкритий у 1834 р. Київський університет, у якому прослужив до своєї відставки в 1866 р. Перша посада О. І. Ставровського — виконуючий обов'язки ад'юнкта кафедри російської історії і статистики. Проте вже в 1837 р., після смерті професора кафедри загальної історії і ректора університету В. Ф. Циха, він розпочав викладання курсу загальної історії й грецької мови [9, с. 11]. У 1842 р. О. І. Ставровський успішно захистив магістерську дисертацію «Міркування про значення середніх віків у відношенні до новітнього часу». У цьому ж році йому запропонували посаду виконуючого обов'язки екстраординарного професора, а в 1866 р. — заслуженого екстраординарного професора [2, с. 619-620; 27, с. 387].

У рік захисту О. І. Ставровського Київський університет одержав окремий статут. Він користувався всіма правами, що були дані іншим російським університетам за статутом 1835 р., і мав у своєму складі кафедру загальної історії [6, с. 432]. Ця кафедра відповідала й за викладання студентам курсу історії середніх віків. О. І. Ставровський здійснював викладання середньовічної історії поряд із давньою та новою. Така практика існувала і в інших університетах Російської імперії. Вузкої спеціалізації в роки викладання О. І. Ставровського ще не існувало. Тому професор не міг на однаково високому професійному рівні викладати всю загальну історію. Як автор магістерської дисертації з історії середніх віків, О. І. Ставровський апіорі міг мати пробіли в інших розділах загальної історії. А коли реалії миколаївського режиму починали відчуватися особливо гостро, виникали ті ситуації, що перетворювали окремих викладачів на героїв київських анекдотів. Так, під час відвідування його лекцій міністром освіти О. І. Ставровський доводив, що існування в Римі республіки — це вигадництва революціонерів [20, т. 2, с. 425].

У своїх спогадах про Київський університет 1840-х рр. М. І. Костомаров гостро написав: «Професор загальної історії Ставровський... майже не ознайомлював своїх слухачів із сучасними способами обробки історії і критикою джерел; у його викладанні, як зауважували студенти, чулося щось семінарське» [11, с. 65]. Проте київський медієвіст Ф. Я. Фортинський навів про свого попередника дві різні думки. З одного боку, він відзначав: ті, хто мав можливість «слухати уроки і лекції покійного Ставровського, відзивалися про них як про такі, що відрізнялися цікавістю викладу» [2, с. 620]. З іншого — визнавав: «Курс його історії не користувався популярністю» [2, с. 621].

В останньому випадку необхідно зважати на те, що майже до кінця викладацької діяльності О. І. Ставровського значною частиною його слухачів були студенти-поляки. Саме польське питання до середини 1860-х рр. стояло в Києві дуже гостро. В університеті Св. Володимира з моменту його відкриття переважали польські викладачі і студенти, націоналізм яких складно було подолати [25, №2, с. 609]. «Це польський університет!», «польська земля!», «Польська до Дніпра!» — такі заяви православні студенти регулярно чули від своїх однокурсників-поляків навіть у 60-ті рр. [32, №12].

У мемуарах неодноразово підкреслюється протилежність польських і східнослов'янських інтересів у студентському середовищі [25, №2, с. 623]. У своїх мемуарах про Київський університет М. І. Костомаров указував: «Студенти за своїми настроями різко поділялися на дві партії: російську і польську» [11, с. 66]. З ним погоджувався й інший мемуарист, студент початку 1860-х рр.: «...Стан студентів поділявся на дві зовсім протилежні за поглядами партії: одна — польська, інша — малоруська» [32, №13]. «Спільного між нами було небагато» [32, №10]. Польський націоналізм був настільки реальним, що нападкам поляків піддався навіть ректор М. Д. Іванишев [2, с. 217]. А мемуари В. Г. Авсеєнка свідчать: ще до повстання 1863 р. виклики польських студентів доходили «до погроз варфоломійською ніччю, і я пам'ятаю, що ми один час уживали серйозних заходів обережності, збиралися на ніч великими групами і барикадували двері і вікна... В аудиторіях, у збірній і читальному залі поляки і росіяни трималися як два ворогуючі табори» [1, с. 733].

О. І. Ставровський у цій боротьбі послідовно примикав до анти-польського табору. Коли в 1857 р. у Київському університеті відбулися безладдя, в результаті яких 3/4 слухачів залишили університет, професори, зокрема О. І. Ставровський, підписали вірнопідданську адресу антипольського змісту [5, с. 12-13].

Наведені факти формували особливу атмосферу в аудиторіях О. І. Ставровського. Курс історії середніх віків, як це було й в інших університетах, викладали в той час не щороку. Зміст щорічних «Оглядів викладання наук» свідчить про те, що вперше О. І. Ставровський прочитав «Середню історію» в другому півріччі 1838/1839 навч. р. [13,

с. 8], а в наступному році продовжив читання цього курсу [14, с. 10]. Надалі курс історії середніх віків він викладав раз у кілька років, після прочитання курсів історії Греції, історії Рима. Після історії середніх віків О. І. Ставровський звичайно читав нову історію.

Назви курсу середньовічної історії у викладі О. І. Ставровського мали різні назви: «Історія середніх віків», «Середня історія», «Історія середньовічних держав». Курси лекцій О. І. Ставровського не збереглися, але, як свідчить кількість годин, ці курси мали досить великий обсяг — 4, 4 з половиною, і навіть 5 годин на тиждень [17, с. 8; 18, с. 9; 19, с. 8]. Відповідно до вимог Інструкції 1849 р., професори обов'язково надавали докладні програми курсів лекцій на затвердження факультетських зборів і ректора [33, с. 44-45]. У свою чергу міністерство народної освіти могло не затвердити ці програми і скласти власні програми, обов'язкові до виконання [12, с. 12]. Так, у знайденому нами рапорті О. І. Ставровського декану історико-філологічного факультету йдеться: «У другому півріччі цього 1850/1 навч. року я маю намір прочитати Історію держав від Великого руху варварських народів чи від Феодосія Великого до початку хрестових походів за програмою, затвердженою Паном Міністром Народної освіти» [23, л. 47-47 зв.]. Цей рапорт, а також зміст «Оглядів викладання наук» свідчать про те, що загальний курс історії середніх віків О. І. Ставровський звичайно поділяв на два великі періоди: 1) від Великого переселення народів до початку хрестових походів; 2) від початку хрестових походів до Реформації [15, с. 2; 16, с. 8; 17, с. 8]. Якщо додати до цього, що рубежем першого періоду нової історії (у багатьох сучасних трактуваннях країн СНД — це пізнє середньовіччя) він вважав Тридцятирічну війну, стає очевидним, що періодизація О. І. Ставровського не відрізняється від періодизацій багатьох сучасних пострадянських медієвістів. Відзначимо, що О. І. Ставровський був досить затребуваний і в інших кращих навчальних закладах Києва, викладав у Київському інституті шляхетних дівчат (1840-1852) і в Київському кадетському корпусі (1852-1857). За викладання в цих навчальних закладах О. І. Ставровський одержав два ордени (Св. Станіслава другого і третього ступенів) та імператорську подяку [2, с. 620].

Свої погляди на історію середніх віків та її головні елементи О. І. Ставровський висловив у єдиній опублікованій монографії «Міркування про значення середніх віків стосовно новітнього часу» (1841). Як уже відзначалося, в 1842 р. він захистив її як магістерську дисертацію.

Наведемо істотне пояснення: знаменитий професор Московського університету Т. М. Грановський, з ім'ям якого тривалий час пов'язували започаткування російської медієвістики, як окремої галузі історичної науки [8, с. 282], розпочав викладання історії середніх віків на два роки пізніше О. І. Ставровського — у 1839 р. На два роки пізніше О. І. Ставровського Т. М. Грановський захистив і свою магістерську дисертацію

«Волін Йомсбург, Венета» (1844). На ці факти серед інших мають зв'язати історіографи під час вивчення особистих відносин двох медієвістів. У своїх мемуарах суперник О. І. Ставровського В. Г. Авсеєнко так описував ставлення видатного московського вченого до монографії провінціала: «Говорять, покійний Грановський, коли хотів потішити своїх друзів, витягав з особливої шухляди цю дивну книжицю і прочитував з неї вибрані місця» [1, с. 720].

Ніщо не заважає і нам скористатися прикладом великого медієвіста. Насамперед, відзначимо, що текст монографії О. І. Ставровського цілком відповідав її заголовку. Саме питання про значення середніх віків у всесвітній історії було надзвичайно актуальним [12, с. 174 та ін.]. Ще попередник О. І. Ставровського в Київського університеті В. Ф. Цих резонно вказував, що середні віки «являють собою справжній хаос для історика» [29, с. 32]. О. І. Ставровський активно долучився до цієї актуальної дискусії. При цьому, як і багато сучасників, при викладі значення середніх віків певні висновки О. І. Ставровський запозичав у Ф. Гізо, оскільки його ідеї є «найкращою пам'яткою історичної літератури XIX ст.» [26, с. 12].

Як і Ф. Гізо, київський учений вважав, що середньовічний світ складає «перший акт і основу нового європейзму». «Таким чином, у середніх віках зосереджуються обидва світи: стародавній своїм занепадом, а новий своїм початком» [26, с. 18]. Середньовіччя О. І. Ставровський називав «розсадником усього того, чим європейці славляться тепер у суспільному своєму житті» [26, с. 194]. Такий висновок був діаметрально протилежний поглядам не тільки вчених епохи Прогресу, але й пізніших істориків. «Ніде в цілій історії політичній не трапляється стільки розбіжностей в істориків у їхніх поглядах, судженнях і висновках, як під час зображення ними середніх віків», — вважав О. І. Ставровський [26, с. 2].

Відзначену подвійність середньовіччя як зародка сучасного світу визнавали багато представників європейської науки не тільки в 1830–40-і рр., але й у наступні десятиліття. Наприклад, у трактуванні В. Я. Шульгіна «середні віки являють юність оновленого світу», «вузол, що пов'язує стародавній світ з новим» [30, с. 3]. М. Н. Петров поділяв загальну історію на дві частини — історію стародавнього світу і нову історію, рубежем яких був занепад Західної Римської імперії [21, л. 1]. У свою чергу, ця нова історія, за М. Н. Петровим, складалася з двох розділів: історії середніх віків, як «перехід від стародавнього світу до нинішнього часу», та «історії трьох останніх, тобто найближчих до нас століть — XVI, XVII і XVIII, — протягом яких остаточно склалося наше сучасне життя» [22, л. 1–1 зв.]. Подібно М. Н. Петрову, В. О. Більбасов також вважав історію середніх віків частиною нової історії [24, с. 32]. Відзначимо, що в Київській духовній академії викладали курс «Нова цивільна історія», що містив також історію середніх віків. Таким чином, тенден-

ція вважати середньовіччя частиною нової історії набула поширення у світських і духовних навчальних закладах того часу.

Як і в навчальній програмі, у своїй монографії О. І. Ставровський визнавав середніми віками «десятивіковий» період з V до XVI ст. [26, с. 6, 16]. Він не вважав середньовіччя епохою повного занепаду науки, як його численні попередники й сучасники. Навпаки, на його думку, «заняття науками в середні віки не переривалося» [26, с. 45].

О. І. Ставровський зображував середньовіччя епохою не застиглих суспільних форм, а часом запеклої боротьби протилежностей. Він показував чотири реальні соціально-політичні «елементи» епохи: Папство, «феодалізм», монархічну владу і «демократичне» начало, «колискою й осередком» якого були міста [26, с. 94-95]. Початок їхнього піднесення вчений датував IX — X ст. [26, с. 95-97], але вважав, що навіть «у бездіяльності», «в цей тяжкий для нього час» «місто зберегло всі елементи вільного життя...» [26, с. 95]. І хоча О. І. Ставровський визнавав факт утисків і грабежу міст «з боку сильних баронів» [26, с. 95], його висновки про вільне внутрішнє життя міст у ранньосередньовічну епоху, по суті, ігнорують мету і причини самого комунального руху. Ці висновки видаються тим більше спірними, що надалі у своїй роботі автор усе-таки напише про «здобуття суспільної волі» містами в епоху розвинутого середньовіччя [26, с. 106].

Актуальним питанням в історіографії традиційно було питання про походження і сутність феодалізму. Відзначимо, що багато в чому передбачаючи висновки з цієї проблеми медієвістів другої половини XIX—XX ст., О. І. Ставровський у своєму трактуванні сутності феодалізму вказує на його економічні аспекти. «Основою феодальної системи, — підкреслював він, — слугував розділ завойованих земель між особами, що брали участь у їх завоюванні» [26, с. 82]. Першою сходинкою феодальної системи вчений вважав аллодіальне володіння. Спроби О. І. Ставровського представити аллод органічною складовою системи феодалізму тим важливіші, що більшість вітчизняних медієвістів XIX ст. вважатимуть епохою феодалізму час після розпаду Каролінгської імперії. У зв'язку з цим прозорливе звертання О. І. Ставровського до соціально-економічних ознак феодалізму заслуговує на особливу увагу. До речі, він виступив з подібним трактуванням раніше відомого московського медієвіста П. М. Кудрявцева, якому традиційно приписували спробу вбачати у феодалізмі не тільки політичні, але й, «насамперед, поземельні відносини» [20, т. 1, с. 458].

Виникнення слідом за аллодом бенефіціїв і феодів київський учений зображував природним процесом і правильно вказував на те, що «переворот у власності зробив повну зміну в державному правлінні» [26, с. 84]. У результаті «система феодалізму, яка, здавалося, спочатку дуже надійно могла сприяти системі зовнішньої безпеки і слугувати запорукою внутрішнього порядку і спокою, перетворилася на джерело неприємностей, насильств, самовладдя і міжусобиць» [26, с. 85]. Неминучим

наслідком установалення цієї феодальної системи О. І. Ставровський вважав масове закріпачення, зокрема добровільну відмову від волі багатьох «вільних людей» «для здобуття безпеки і засобів до існування» [26, с. 85]. Цю феодальну систему вчений зображував найворожішою двом «елементам» — монархічному і демократичному (міському), — що до XI ст. не могли їй реально протистояти. «Але те, чого не могли досягти ні монархія, ні демократія, — вважав він, — того стала домагатися Римська Церква» [26, с. 86]. Однак О. І. Ставровський, по суті, підмінив одне поняття іншим, коли поставив знак рівності між спробами «підкорити собі феодальну форму, що панувала тоді», і домаганнями Римської церкви на першість у Західному світі [26, с. 86]. Адже саме феодальна роздробленість Європи на дрібні володіння надавала папському Риму унікальний шанс піднятися над світськими володарями континенту. Водночас будь-яке посилення королівської влади істотно обмежувало вплив і доходи Папства.

О. І. Ставровський указував і на тенденцію, уже неодноразово відзначену до нього, а саме: комунальний рух посилив політичний вплив міст. Міста не тільки послабили феодальних сеньйорів, чим допомогли королівській владі, але і стали небезпечними і для королівської влади, що посилюється. Це змусило королівську владу обмежувати вплив міст. Саме тому «з обмеженням республіканізму наприкінці XV в. середньовічна боротьба народів за форми організації закінчилася. Перемога залишилася на стороні Монархічної влади» [26, с. 108]. О. І. Ставровський немов не хотів бачити подальшу боротьбу з цією монархічною владою, що трясла епоху нового часу. Зробимо ще одне істотне зауваження. Сам текст монографії О. І. Ставровського, відповідаючи її назві, суперечить у деяких твердженнях висновку про те, що «Початком розвитку нинішніх громадянських суспільств у Європі є час падіння стародавнього світу» [26, с. 152]. Формування соціально-політичних структур нового часу, і О. І. Ставровський показав у своїй роботі, тривало протягом усіх середніх віків. Характерно, що в іншому місці О. І. Ставровський відходить із раніше висловленого протиріччя і пише: «Політичний напрям, що панує в Західних Європейських державах упродовж трьох останніх століть, був наслідком взаємних відносин цих держав наприкінці середніх віків і розвився під час Італійських воєн» [26, с. 195].

Такі ключові висновки монографії О. І. Ставровського. На жаль, вона так і залишилася його єдиною опублікованою працею з історії середніх віків.

Насамперед, відзначимо, що монографія О. І. Ставровського при всій компілятивності певних її положень у цілому відповідала рівню вітчизняної науки початку 1840-х рр. Інакше її захист як магістерської дисертації став би неможливим. Ця праця — перше за часом дисертаційне дослідження в Київському університеті, що цілком присвячено західноєвропейській історії середніх віків. Третє. О. І. Ставровський

навів у монографії коротку історіографію історії середніх віків, зокрема погляди відомих сучасних йому вчених. На думку авторитетного медієвіста Ф. Я. Фортинського, автора біографічної статті про О. І. Ставровського, «він виявляє достатню для свого часу обізнаність з історичною літературою Німеччини і Франції» [2, с. 622]. Четверте. У структурному плані основна частина монографії являла собою нарис ключових проблем середньовіччя. Оскільки цей нарис підпорядковувався хронології подій середньовіччя, монографія О. І. Ставровського може розглядатися як основа загального курсу його лекцій. Це дозволяє говорити і про навчальні завдання монографії. Нарешті, п'яте. Сам обсяг монографії (197 с.) значно перевищував обсяг більше десятка магістерських і докторських дисертацій, виданих в українських землях Російської імперії до початку 1860-х рр., цілком чи частково присвячених історії середніх віків.

На жаль, розглянута монографія О. І. Ставровського так і залишилася єдиною його публікацією з історії середньовіччя. Після виходу друком монографії він мав намір видати «Загальну політичну історію». Через нез'ясовані причини це видання залишилося нездійсненим, як і аналогічні спроби інших медієвістів України 1840 — першої половини 1880-х рр. [12, с. 91]. І хоча О. І. Ставровський був одним із організаторів і завідувачем Музею стародавностей при Київському університеті (1838-1854), одним із організаторів і активним учасником археологічних розкопок у Києві і Київській губернії, членом Імператорського географічного товариства, Королівського суспільства північних антикваріїв [2, с. 620; 31, с. 225], в історіографії згодом затвердився образ «бездарного Ставровського» [3, с. 188; 33, с. 66], що мав «мало спільного з наукою» [471, №5, с. 196].

Безсумнівно, О. І. Ставровський цілком вичерпав свій науковий потенціал раніше своєї відставки. Безсумнівно, що пристрасть до картових ігор [31, с. 168] і захист ним головного зла тодішньої університетської системи — пансіонерства [25, №1, с. 168] — істотно доповнюють його моральний портрет. До цього можна додати, що протидія О. І. Ставровського шість років (з 1842 по 1848 р.) заважала фахівцеві з середньовічної філософії С. С. Гогоцькому одержати доцентуру в Університеті Св. Володимира [4, с. 360-361]. Багато в чому через його позицію так і не склалася наукова доля В. Г. Авсеєнка, у майбутньому талановитого публіциста і письменника, редактора головної газети Російської імперії — «Санкт-Петербургских ведомостей» [1, с. 721-723; 25, №5, с. 186]. Проте переможна війна проти молодого приват-доцента В. Г. Авсеєнка не надовго продовжила перебування О. І. Ставровського в Київському університеті. Новий університетський статут 1863 р. був категоричний: «Ніхто не може бути Ординарним чи Екстраординарним професором, не маючи ступінь доктора» [7, с. 629]. У 1866 р. магістр загальної історії, екстраординарний професор О. І. Ставровський одержав

по вислугі 30 років звання заслуженого екстраординарного професора і опинився у відставці.

Він залишив Київ і переселився в Остер. В Острі О. І. Ставровський прожив ще 16 років. Останні роки він був паралізований, прикутий до ліжка і помер у віці 71 р.

О. І. Ставровський, без сумніву, — людина свого часу. Майже вся його науково-педагогічна діяльність проходила в роки царювання Миколи I. Ця епоха не відміняла, але послабляла творчу активність багатьох істориків, змушувала навіть у наукову працю, присвячену середньовіччю, вносити зрозумілі сучасникам, подібні до заклинань, слова: Монархія — «наріжний камінь благоденства і сили народів» [26, с. 109]. Хоча єдина опублікована праця О. І. Ставровського з історії середніх віків — його магістерська дисертація «Міркування про значення середніх століть стосовно новітнього часу», вона, незважаючи на компілятивність певних висновків, відповідала рівню вітчизняної науки 1840-х рр. Деякі її положення не втратили своєї актуальності понині. Серед них — визнання епохи середньовіччя як часу формування сучасних О. І. Ставровському суспільних структур, критика спроб зображувати середньовіччя епохою повного занепаду науки, прагнення пояснювати процес зміни політичних порядків «переворотом у власності». О. І. Ставровський у деяких випадках передбачив висновки вітчизняних медієвістів другої половини XIX ст. з питання про сутність феодалізму, прозорливо вказуючи на соціально-економічні аспекти цієї проблеми. Сама монографія О. І. Ставровського стала першим дисертаційним дослідженням у Київському університеті, повністю присвяченим західноєвропейській середньовічній історії. І хоча багато критичних відгуків мемуаристів-сучасників про нього варто вважати справедливими, настав час по-іншому розставити акценти в поверхових оцінках творчості О. І. Ставровського, що дісталися нам у спадщину від історіографії XX ст. Це буде справедливо в рік 200-річчя з дня його народження.

Список літератури

1. Авсеенко В. Г. Школьные годы. Отрывки из воспоминаний, 1852-1863 / В. Г. Авсеенко // Исторический вестник. — 1881. — Т. 4. — С. 707–734.
2. Биографический словарь профессоров и преподавателей университета св. Владимира (1834-1884). — К. : Тип. ун-та, 1884. — 723 с.
3. Бузескул В. П. Всеобщая история и её представители в России в XIX — начале XX вв. / В. П. Бузескул. — Л. : Изд-во АН СССР, 1929. — Ч. 1. — 218 с.
4. Владимирский-Буданов М. Ф. История императорского университета Св. Владимира / М. Ф. Владимирский-Буданов. — К. : Тип. ун-та, 1884. — Т. 1. — 674, XLII, IV с.
5. Владимирский-Буданов [М. Ф.]. Пятидесятилетие Университета Св. Владимира / М. Ф. Владимирский-Буданов // Университетские известия. — 1884. — №8. — С. 1–59.

6. Высочайше утверждённый Устав Императорского университета Св. Владимира // Полное собрание законов Российской империи. — Собр. II. (1825–1881). — СПб., 1843. — Т. 17. — Отд. 1. — №15730. — июня 9, (1842). — С. 431–437.
7. Высочайше утверждённый Общий Устав Императорских Российских университетов // Полное собрание законов Российской империи. — Собр. II. (1825–1881). — СПб., 1866. — Т. 38. — Отд. 1. — № 39752. — июня 18, (1863). — С. 621–638.
8. Гутнова Е. В. Историография истории средних веков / Е. В. Гутнова. — 2-е изд. — М. : Наука, 1985. — 480 с.
9. Записка о состоянии и действиях императорского Университета Св. Владимира в течение 1836-37 ак. г. // Записка и речь, читанные в торжественном собрании императорского Университета Св. Владимира 15 июня 1837 г. — К. : Тип. ун-та, 1837. — С. 1–14.
10. Історичний факультет Київського національного університету (1834–2004) / [під ред. проф. Г. Д. Казьмирчука]. — К. : Прайм-М, 2004. — 354 с.
11. Костомаров Н. И. Литературное наследие / Н. И. Костомаров. — СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1890. — 521 с.
12. Лиман С. И. Идеи в латах: Запад или Восток? Средневековье в оценках медиевистов Украины (1804 — первая половина 1880-х гг.) / С. И. Лиман. — Х. : ХГАК, 2009. — 688 с.
13. Обзорение преподавания наук в императорском университете Св. Владимира в течение 1838/39 учебного года. — К.: Тип. ун-та, 1838. — 18 с.
14. Обзорение преподавания наук в императорском университете Св. Владимира в течение 1839/40 учебного года. — К. : Тип. ун-та, 1839. — 19 с.
15. Обзорение преподавания наук в императорском университете Св. Владимира в первом полугодии 1843/44 учебного года. — К. : Тип. ун-та, 1843. — 10 с.
16. Обзорение преподавания наук в университете Св. Владимира во втором полугодии 1850-1851 учебного года. — К. : Тип. ун-та, 1851. — 13 с.
17. Обзорение преподавания наук в императорском университете Св. Владимира в первом полугодии 1851-52 учебного года. — К. : Тип. ун-та, 1851. — 14 с.
18. Обзорение преподавания наук в императорском университете Св. Владимира в первом полугодии 1859-60 учебного года. — К. : Тип. ун-та, 1859. — 16 с.
19. Обзорение преподавания наук в императорском университете Св. Владимира во втором полугодии 1859-60 учебного года. — К. : Тип. ун-та, 1860. — 15 с.
20. Очерки истории исторической науки в СССР. — М. : Изд-во АН СССР. — Т. 1. — 1955. — 692 с; Т. 2. — 1961. — 862 с.
21. Петров М. Н. Главные отделы всеобщей истории и её время исчисления / М. Н. Петров (1871) // Центральный государственный исторический архив Украины в г. Киеве. — Ф. 2048. — Оп. 1. — Д. 74. — 6 л.
22. Петров М. Н.] Курс новой истории Петрова. Период реформации / М. Н. Петров (1882) // Центральный государственный исторический архив Украины в г. Киеве. — Ф. 2048. — Оп. 1. — Д. 61. — 179 л.

23. Программы преподавания по историко-филологическому, физико-математическому и медицинскому факультетам на II полугодие 1850-51 учебного года // Государственный архив г. Киева. — Ф. 16. — Оп. 465. — Д. 86. — 96 л.
24. Протоколы заседаний Совета имп. Университета Св. Владимира 23 октября 1870 г. // Университетские известия. — 1871. — № 1. — С. 1–38.
25. Романович-Славатинский А. В. Моя жизнь / А. В. Романович-Славатинский // Вестник Европы. — 1903. — №1. — С. 138-197; №2. — С. 606–650; №3. — С. 168–214; №4. — С. 527–566; №5. — С. 181–205.
26. Ставровский А. И. Рассуждение о значении средних веков в отношении к новейшему времени / А. И. Ставровский. — К. : Тип. ун-та, 1841. — 197 с.
27. Ставровский Алексей Иванович // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. — СПб., 1900. — Т. 31. — П/т. 61. — С. 387.
28. Формулярный список А. И. Ставровского (1862) // Государственный архив г. Киева. — Ф. 16. — Оп. 465. — Д. 4750. — Л. 115 (об.)–130.
29. Цых В. Ф. Решение вопроса: По причине беспрестанного умножения массы исторических сведений и распространения объёма истории, не оказывается ли нужным изменить обыкновенный способ преподавания сей науки и какой он должен быть именно, как вообще, так и особенно в университетах? / В. Ф. Цых. — Х. : Тип. ун-та, 1833. — 128 с.
30. Шульгин В. Я. Курс всеобщей истории для воспитанниц благородных институтов и воспитанников гимназий. История средних веков / В. Я. Шульгин. — К.: Тип. ун-та, 1858. — IV, X, 230 с.
31. Шульгин В. История университета св. Владимира / В. Шульгин. — СПб. : Тип. Рюмина и К°, 1860. — 230 с.
32. -Ъ. Записки об университетской жизни (1860-1864) / -Ъ // Киевлянин. — 1864. — №10, 12, 13.
33. Эймонтова Р. Г. Русские университеты на грани двух эпох. От России крепостной к России капиталистической / Р. Г. Эймонтова. — М. : Наука, 1985. — 350 с.

Надійшла до редколегії 11.01.2011 р.